

Stjepan Bekavac
Mario Jareb
Tomislav Šarlija

HRVATSKA POVIJEST

udžbenik povijesti za prvi razred trogodišnjih strukovnih škola

6. izdanje

Zagreb, 2024.

Nakladnik
ALFA d. d.
Zagreb
Nova Ves 23a

Za nakladnika
Ivan Petric

Urednik
Stjepan Bekavac, prof.

Likovna urednica
Irena Lenard

Recenzenti
dr. sc. Zdenko Radelić
dr. sc. Robert Skenderović
Veljko Kukulj, prof.
Stjepan Marković, prof.

Likovno i grafičko oblikovanje
Alfa d. d.

Izrada karata, ilustracija i naslovnice
Alan Prikratki
Ivan Bekavac
Tamara Cajhen

Lektorica i korektorica
Dejana Šćuric

© ALFA d. d.
Zagreb, 2024.

Nijedan dio ove knjige ne smije se umnožavati, fotokopirati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Zemljovidi korišteni u udžbeniku predstavljaju intelektualno vlasništvo Alfe d. d.

Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske odobrilo je uporabu ovog udžbenika rješenjem od travnja 2009., KLASA: UP/I^o-602-09/08-03/00322, URBROJ: 533-12-09-02

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001212554.

Grafička priprema
Studio za grafički dizajn Alfa

Tisak
OG grafika

sadržaj

I. UVOD U POVIJEST

1. UVOD U UČENJE POVIJESTI 8

II. HRVATSKA U RANOME SREDNJEM VIJEKU (6. – 11. ST.)

1. DOSELJENJE HRVATA I ORGANIZACIJA DRŽAVE 16
2. OSAMOSTALJENJE HRVATSKE U 9. STOLJEĆU 19
3. HRVATSKA U 10. STOLJEĆU 23
4. KRALJEVSTVO HRVATSKE I DALMACIJE U 11. STOLJEĆU 26
5. RAZVOJ KULTURE U DOBA NARODNIH VLADARA 29

III. HRVATSKA U RAZVIJENOM I KASNOM SREDNJEM VIJEKU

1. HRVATSKA U DOBA ARPADOVIĆA 34
2. HRVATSKA U DOBA ANŽUVINACA; PROTUDVORSKI POKRET 39
3. SREDNJOVJEKOVNA BOSNA 44
4. HRVATSKO-TURSKI SUKOB I DO BITKE NA MOHAČKOM POLJU 49
5. DRUŠTVENO-GOSPODARSKI ODNOSI HRVATSKOG SREDNJOVJEKOVLJA 53
6. KULTURA HRVATA OD 12. DO 15. STOLJEĆA 56

IV. HRVATSKA U RANOM NOVOM VIJEKU (16. – 18. ST.)

1. IZBOR NOVE DINASTIJE; SUKOB I S TURCIMA DO BITKE KOD SSKA 62
2. VOJNA KRAJINA I VLAŠKO PITANJE 66
3. ZRINSKO-FRANKAPANSKI OTPOR BEČKOM DVORU (1664. – 1671.) 69
4. HRVATI POD MLETAČKOM VLAŠĆU – DUBROVAČKA REPUBLIKA 72
5. HRVATSKI KRAJEVI I BOSNA POD OSMANLIJSKOM VLAŠĆU 76
6. OSLOBOĐENJE HRVATSKIH KRAJEVA OD TURSKE VLASTI 79
7. KULTURNI RAZVOJ U HRVATA U 16. I 17. STOLJEĆU 82
8. INSTITUCIJE I SIMBOLI HRVATSKE DRŽAVE 86

V. HRVATSKA OD SREDINE 18. DO SREDINE 19. STOLJEĆA

1. HRVATSKA U RAZDOBLJU PROSVIJEĆENOG APSOLUTIZMA 92
2. ZEMLJE POD VLAŠĆU VENECIJE – ISTRA I DALMACIJA; DUBROVNIK; HRVATI U BOSNI I HERCEGOVINI 96
3. HRVATSKA U VRIJEME NAPOLEONSKIH RATOVA 100
4. HRVATSKI NARODNI PREPOROD 104
5. HRVATSKE ZEMLJE U REVOLUCIONARNIM ZBIVANJIMA 1848. – 1849. 110

VI. HRVATSKA U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA

1. HRVATSKA U DESETLJEĆIMA APSOLUTIZMA (1851. – 1860.) 116
2. HRVATSKO-UGARSKA NAGODBA 120
3. REFORME IVANA MAŽURANIĆA – BANA PUČANINA 124
4. HRVATSKI NARODNI PREPOROD U DALMACIJI, ISTRI, GRADIŠĆU I BAČKOJ 128
5. HRVATSKA POTKRAJ 19. STOLJEĆA; BANOVANJE KHUENA-HÉDERVÁRYJA 133
6. AUSTROUGARSKA VLAST U BOSNI I HERCEGOVINI 138

VII. HRVATSKA U 20. STOLJEĆU

1. HRVATSKA POČETKOM 20. STOLJEĆA 144
2. HRVATSKA U VRIJEME PRVOGA SVJETSKOG RATA 148
3. HRVATSKA NAKON ZAVRŠETKA PRVOGA SVJETSKOG RATA – OD SLOMA MONARHIJE DO ŠESTOSIJEČANJSKE DIKTATURE 152
4. NACIONALNI POKRET STJEPANA RADIĆA 157
5. HRVATSKI NAROD U RAZDOBLJU ŠESTOSIJEČANJSKE DIKTATURE (1929. – 1934.) 162
6. HRVATSKO PITANJE I NASTANAK BANOVINE HRVATSKE 166
7. ZNANOST, KULTURA I SPORT U HRVATSKOJ IZMEĐU DVAJU RATOVA 171
8. SLOM KRALJEVINE JUGOSLAVIJE; NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA I TALIJANSKA OKUPACIJA HRVATSKIH ZEMALJA 175

9. OTPOR ANTIFAŠISTIČKE HRVATSKE 182
10. OBLIKOVANJE KOMUNISTIČKE HRVATSKE I JUGOSLAVIJE 188
11. RASPAD SFRJ 199
12. POBUNA SRBA U HRVATSKOJ 205
13. POČETAK DOMOVINSKOG RATA 208
14. OD MEĐUNARODNOG PRIZNANJA DO POBJEDE U
DOMOVINSKOM RATU 213
15. POSLJEDICE DOMOVINSKOG RATA 224
16. HRVATSKA KULTURA, ZNANOST I SPORT U DRUGOJ
POLOVICI 20. STOLJEĆA 230

POJMOVNIK 233

*Makar Hrvatska bila samo uru dugačka i uru široka,
makar bilo samo pet Hrvata – neka ih to pet bude slobodno i sretno.*

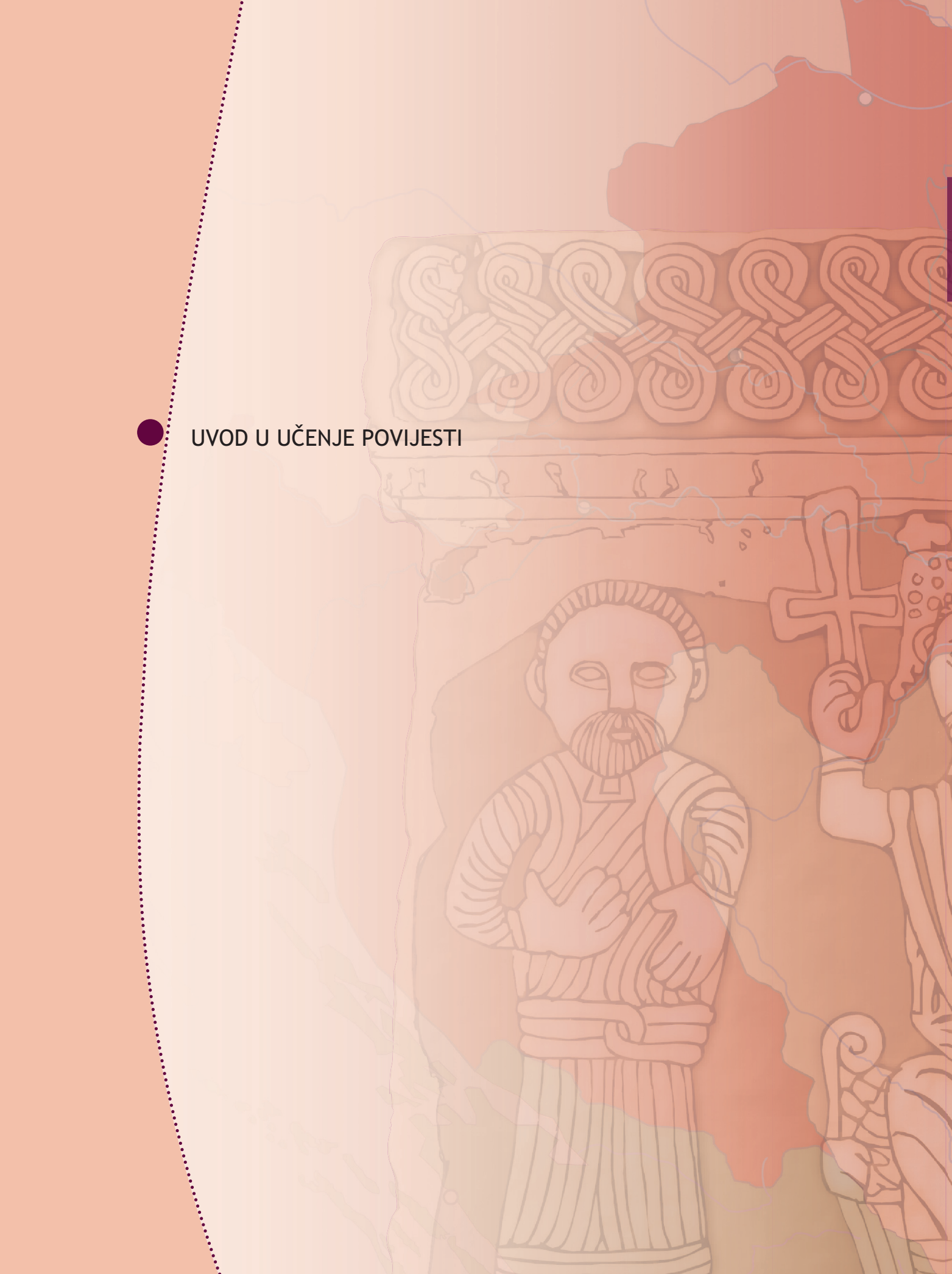
Ante Starčević, hrvatski političar

Samo živom voljom, u suradnji svih za sve, stvara se sa živima živa povijest jednog naroda.

Stjepan Radić, hrvatski političar

*Prvi je zakon povijesti:
bojati se reći nešto neistinito,
a drugi:
ne bojati se reći nešto istinito.*

Marko Tulije Ciceron, rimski govornik

The background features a stylized map of Croatia in shades of orange and red. Overlaid on the map is a line-art illustration of a medieval manuscript page. The illustration shows a central figure with a beard and a crown-like headpiece, wearing a patterned tunic and a sash. To the right, another figure is partially visible, holding a large cross. Above the central figure is a decorative border with a repeating knotwork pattern. The overall color palette is warm, dominated by oranges and reds.

UVOD U UČENJE POVIJESTI

I.

UVOD U POVIJEST

Što je povijest, zašto je učimo i koje je njezino značenje? Kako saznajemo o životu ljudi u davnoj prošlosti? Ova nam se pitanja nameću kada počinjemo učiti povijest, a na njih, i na mnoga druga pitanja, odgovorit će ti ova nastavna tema.

Prolistaj udžbenik i zadrži se na sadržajima koji su ti već poznati ili koji te najviše zanimaju. Promisli u kojim bi ti sve životnim situacijama pomoglo poznavanje prošlosti. Razmisli o tome koliko je važno poznavanje nastanka i razvoja najrazličitijih društvenih pojava koje te okružuju.

Što je povijest i zašto je učimo?

Povijest je znanost koja proučava, istražuje i objašnjava prošlost čovjeka od najstarijih vremena do danas. U tom istraživanju pomažu joj druge znanosti kao npr. arheologija, geografija itd.

Povijest je jednako zainteresirana za život prvih ljudi kao i za život ljudi našega doba. Ukratko rečeno, ona **proučava način života ljudi**, važne događaje i ljudska postignuća. Ispituje veze među događajima i na toj osnovi daje odgovore na pitanja zašto su se zbili.

Pojava pisma omogućila je ljudima da zabilježe događaje svojega vremena. Opisivanjem prošlosti bave se **povjesničari**. Povjesničari koji istražuju i objašnjavaju prošlost svih naroda proučavaju **opću povijest**, dok oni koji istražuju i objašnjavaju prošlost samo jednog naroda proučavaju **nacionalnu povijest**. Ovisno o tome što proučava, povijest može biti politička, kulturna, gospodarstvena itd.

Povijest je učiteljica života, koja nam omogućava da spoznavajući tuđe pogreške sami ne griješimo. Ona nam je putokaz u životu da učimo na iskustvima iz prošlosti te da prihvaćamo i koristimo iz nje samo ono dobro i korisno. Povijest učimo da bismo objektivno, cjelovito i istinito tumačili povijesne događaje, razvili kritičko mišljenje i naučili razlikovati bitno od nebitnoga. Učenje povijesti pomaže nam da lakše razumijemo događaje sadašnjosti.

No često se kaže da jedino što su ljudi iz povijesti naučili jest to da nisu naučili ništa, ipak svaki pokušaj razumijevanja sadašnjice kreće od uvida u prošlost.

Svijet u kojem živimo i koji je takav kakvim ga vidimo nastajao je i razvijao se davno prije nas. Upravo je to razlog zbog kojeg treba steći temeljna znanja o njegovoj prošlosti.

Čime se bavi povijesna znanost? Koji je cilj učenja povijesti? Komentiraj tvrdnju: „jedino što su ljudi iz povijesti naučili jest to da nisu naučili ništa“.

Povijesni izvori (vrela)

Povijesni su izvori ostaci prošlosti koji služe kao svjedočanstvo povijesnih zbivanja. Oni su okosnica povjesničarova rada na temelju koje on razjašnjava prošla zbivanja. Povijesne izvore dijelimo:

- na materijalne (spomenici, građevine, oruđe, oružje, kovanice, nakit i drugi uporabni predmeti, ljudski i životinjski ostaci itd.)
- na pisane (dokumenti, povelje, pisma, bilješke, knjige, novine)
- na slikovne (slike, fotografije, crteži, videozapisi)
- na zvučne (tonski zapisi)
- na usmenu predaju (priče, pjesme, poslovice, zagonetke, legende, mitovi i bajke).

Povjesničar ima detektivski posao. Svakom **izvoru treba utvrditi valjanost** ili **istinitost** jer svaki izvor ne mora biti istinit. To je zadatak znanstvenika istraživača.

O početnim je razdobljima hrvatske povijesti sačuvano vrlo malo povijesnih izvora, pa stoga katkad ne možemo sa sigurnošću rekonstruirati što se dogodilo. O starijoj hrvatskoj povijesti saznajemo kombinirajući različite izvore. U tome nam uvelike pomaže **arheologija**, znanost koja proučava materijalne ostatke.

Što su povijesni izvori? Kako dijelimo povijesne izvore? Koja srodna znanost pomaže povjesničarima u istraživanju najranije prošlosti?

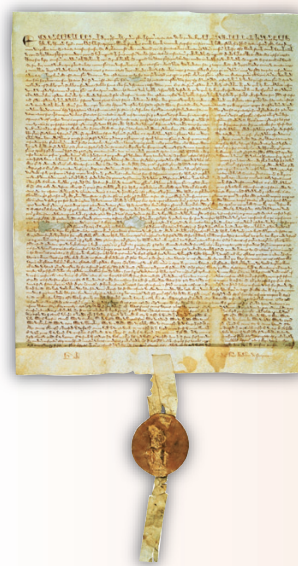
Računanje vremena

Čovjek se oduvijek nastojao orijentirati u vremenu. Praćenjem položaja Sunca, Mjesečevih mijena i promjena godišnjih doba računalo se vrijeme. No od nekog, za čovjeka važnog događaja, moralo se krenuti brojiti godine. Nisu svi narodi na isti način računali i bilježili vrijeme. Stari Egipćani bilježili su vrijeme po vladanju faraona, stari Grci po prvim Olimpijskim igrama, stari Rimljani po osnutku grada Rima, a mi danas po rođenju Isusa Krista. Takav se način računanja vremena naziva **erom**, stoga brojenje duljeg niza godina od Kristova rođenja nazivamo **kršćanskom erom**. To je naša era, prema kojoj najveći dio čovječanstva danas računa vrijeme. Za vrijeme prije Kristova rođenja kaže se **prije Krista (pr. Kr.)**, a za vremensko razdoblje nakon Kristova rođenja kaže se **poslije Krista (po. Kr.)**. Da bi se u tom dugom nizu godina mogli snalaziti, ljudi su ih morali i bilježiti. Tako su nastali **kalendar**i.

Sve što se do sada u životu ljudi dogodilo, dogodilo se u prošlom vremenu. U prošlosti se nije lako snalaziti. Kao što znamo, vrijeme se računa satima, danima, tjednima, mjesecima i godinama. Kada povjesničar

Grčka vaza – materijalni povijesni izvor

Povelja iz 13. stoljeća – pisani povijesni izvor

Gramofonska ploča – zvučni povijesni izvor

točno određuje vrijeme zbivanja nekog događaja, utvrđuje godinu, mjesec i dan. No najčešće se pritom služi većim vremenskim razdobljima: **desetljećem** (deset godina), **stoljećem** (sto godina) i **tisućljećem** (tisuću godina).

Shema 1

Vrijeme povijesnoga događanja prikazujemo na **vremenskoj crti** (lenti). Na vremensku crtu najprije unosimo početnu vremensku točku koja označava rođenje Isusa Krista. Nakon toga unosimo lijevo i desno od početne točke oznake za godine, desetljeća, stoljeća i tisućljeća. Zbivanja koja su se dogodila prije Kristova rođenja unosimo lijevo od oznake njegova rođenja. Njih obilježavamo unatrag, od jedan (1) prema više, k dalekoj prošlosti. One događaje koji su se zbili nakon Kristova rođenja unosimo na desnu stranu vremenske crte. Njih računamo od jedan (1) prema više, k našem vremenu.

Znanost o mjeranju vremena i utvrđivanju datuma pojedinih događaja zovemo **kronologijom**.

Kako računamo vrijeme? Što je desetljeće, što stoljeće, a što tisućljeće? U koje stoljeće ubrajamo 476. g. pr. Krista, a u koje stoljeće ubrajamo istu godinu poslije Krista? Odredi kojim stoljećima i tisućljećima pripadaju navedene godine: 1218. g. pr. Kr.; 426. g. pr. Kr.; 318. g. pr. Kr.; 1800. g.

Podjela prošlosti

Od pojave čovjeka na Zemlji do današnjeg vremena proteklo je nekoliko milijuna godina. Kako bi se u tom golemom vremenskom prostanstvu lakše snalazili, znanstvenici su ga podijelili na nekoliko razdoblja. Pritom su **otkriće pisma** (oko 3500. g. pr. Kr.) uzeli kao granicu temeljne podjele. Tako se razdoblje prošlosti ljudskog roda prije poznavanja pisma naziva **prapovijesno doba**, a od uporabe pisma do danas **povijesno doba**. No prapovijest i povijest čine jedinstvenu cjelinu. Budući da su oba razdoblja još uvijek vrlo duga, radi lakšeg snalaženja znanstvenici su proveli dodatnu podjelu:

Naslovna ilustracija Mercatorova Atlasa

- **prapovijest**

- kameno doba
- metalno doba

- **povijest**

- **stari vijek** (od 3500. g. pr. Kr. do 476. g.)
- **srednji vijek** (od 476. g. do 1492. g.)
- **novi vijek** (od 1492. g. do 1918. g.)
- **suvremeno doba** (od 1918. g. do danas).

Iz staroga je vijeka sačuvano mnogo tragova na današnjem hrvatskom prostoru. To je razdoblje uvelike utjecalo na Hrvate, koji su se na područje današnje domovine doselili u prvim stoljećima srednjega vijeka.

Najranije razdoblje hrvatske povijesti jest **rani srednji vijek**, koji obuhvaća zbivanja od doseljenja do ulaska Hrvatske u državnu zajednicu s Ugarskom potkraj 11. stoljeća. Drugi dio hrvatske povijesti čine **razvijeni i kasni srednji vijek**, razdoblja zajedničke ugarsko-hrvatske države koja je propala početkom 16. stoljeća pod naletima Turaka Osmanlija. Ta je promjena ujedno označila i ulazak u **novi vijek**, koji je trajao do kraja Prvoga svjetskog rata. Posljednje, još uvijek nezavršeno povijesno razdoblje, a koje traje od kraja Prvoga svjetskog rata, nazivamo **suvremenim dobom**.

Kako dijelimo prošlost? Kojim otkrićem započinje povijest? Kako se u tu podjelu uklapa hrvatska povijest?

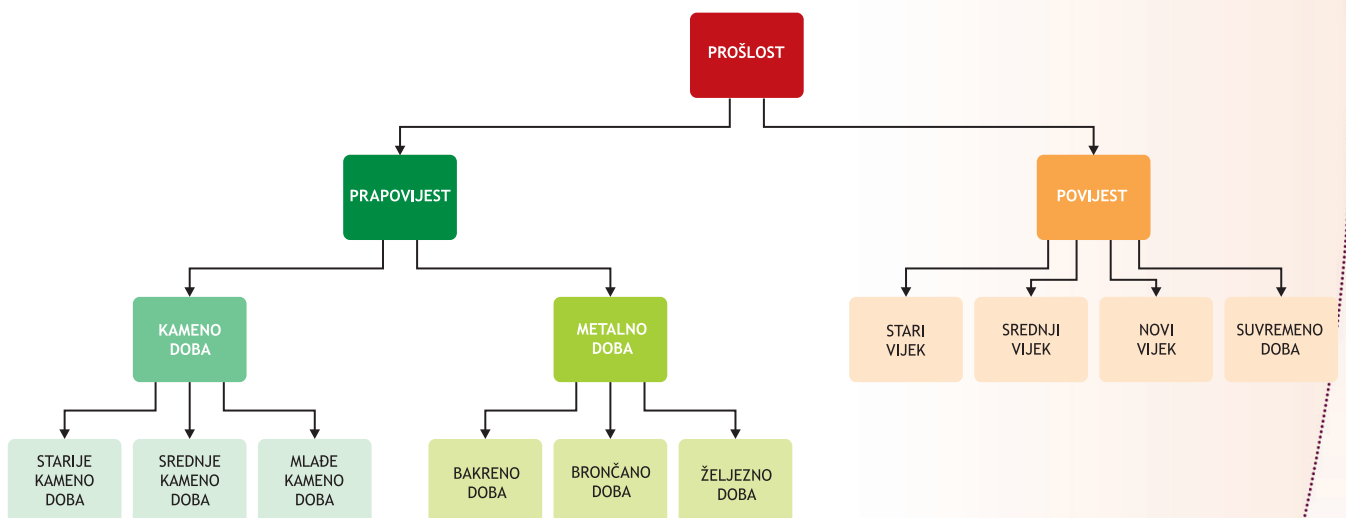
rođenje Isusa Krista

0.

poslije Krista

prije Krista

Shema 2

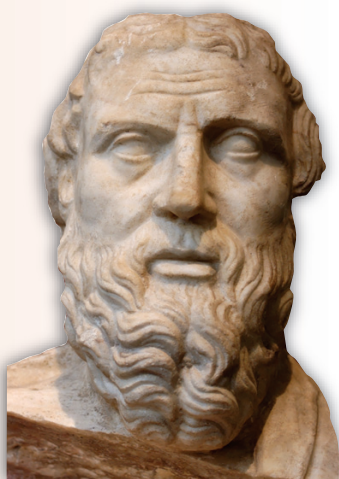

Atlas drži nebeski svod

Snalaženje u prostoru

U proučavanju prošlosti vrlo je važno i snalaženje u prostoru. Stoga povjesničari primjenjuju znanja geografije. Geografi povjesničarima izrađuju važne zemljovide, koji precizno prikazuju zemljinu površinu, njezina prirodna obilježja, pojedine države i narode. Zbirka zemljovida naziva se atlas. Ime je dobila po starogrčkom božanstvu Atlasu, koje se pridružilo divovima u borbi protiv bogova. Zato ga je vrhovni grčki bog Zeus osudio da na ramenima drži nebeski svod.

Što je atlas? Objasni povezanost geografije i povijesti.

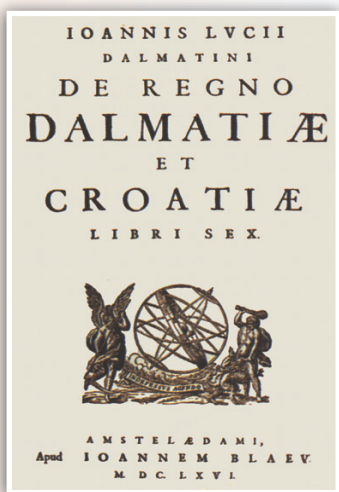
Herodot

Nastanak i razvoj povijesne znanosti

Ljudi su već u starome vijeku počeli pratiti zbivanja oko sebe. U početku su bilježili događaje iz svoje svakodnevice oslanjajući se na vlastita viđenja i priče svjedoka. Zapisivanjem su ih željeli sačuvati za mlađe naraštaje.

Prvi su povjesničari bili stari Grci. Herodot i Tukidid smatraju se osnivačima povijesne znanosti. Praćenje i zapisivanje svakodnevice ostala je glavna zadaća i srednjovjekovnih kroničara. Tek početkom novoga vijeka pojavila se potreba za znanstvenim i postupno sve detaljnijim istraživanjem prošlih zbivanja. U početku su povjesničari bili usredotočeni na antiku, u kojoj su tražili uzore, a poslije se njihovo zanimanje proširilo i na ostala razdoblja. Osim utvrđivanja samoga događaja, dakle, što se sve dogodilo, neizbježnim i sve zanimljivijim postajalo je pitanje zašto se nešto dogodilo. Traženje objašnjenja, uzroka pojedinoga događaja, postalo je drugi važan zadatak povjesničara. Starija se historiografija bavila ovim pitanjima, ali obraćajući pritom pozornost ponajprije na znamenite osobe i događaje. Tako su predmet povijesnih istraživanja postali politika i ratovi, a ostala su događanja bila potisnuta u drugi plan. U novije su vrijeme povjesničari svoj interes proširili i na ostale, do tada manje zanimljive teme. Uključili su u svoja istraživanja „malog” čovjeka proučavajući njegov život i svakodnevne probleme. Posvetili su pozornost zapostavljenim skupinama (ženama, „hereticima”, lualicama itd.). Također su se pri istraživanju velikih događaja počeli koristiti spoznajama drugih znanosti objašnjavajući neke pojave iz perspektive antropologije (znanosti o čovjeku i njegovu položaju u svijetu), psihologije itd. Tako slika naše prošlosti postaje sve bogatija i jasnija.

Tko su bili prvi povjesničari? Što je bio predmet istraživanja starije historiografije? Koje su promjene nastale u istraživanju povijesti u novije vrijeme? Kakav pristup proučavanju prošlosti smatraš pravilnijim: tradicionalni ili novi?

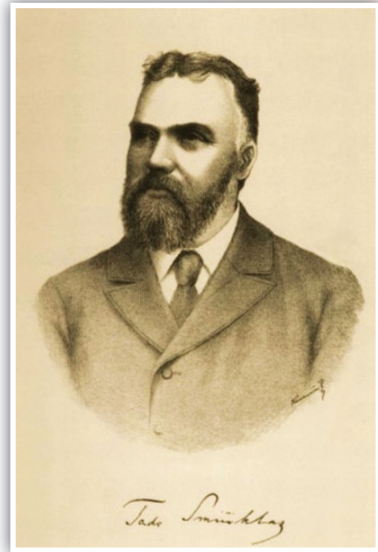
De Regno Dalmatiae et Croatiae, libri sex, Ivana Lucića

Razvoj povijesne znanosti na hrvatskome prostoru

Razvoj povijesne znanosti u Europi imao je odjek i na hrvatskim prostorima. Prvo kritičko djelo o hrvatskoj povijesti, *O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske*, napisao je talijanski učenik, Trogiranin **Ivan Lučić** sredinom 17. stoljeća. Za svoje se djelo koristio kronikama vođenima u hrvatskim gradovima tijekom cijeloga srednjeg vijeka. Važan hrvatski povjesničar toga razdoblja bio je i zagrebački kanonik barun **Juraj Rattkay**.

Pravi razvoj povijesne znanosti u Hrvatskoj nastupa u 19. stoljeću. Istaknuti su povjesničari toga razdoblja bili **Ivan Kukuljević Sakcinski**, **Franjo Rački** i pisac prve sinteze hrvatske povijesti – **Tadija Smičiklas**.

Na prijelazu 19. u 20. stoljeće djelovala su dva važna povjesničara, pisci velikih sinteza hrvatske povijesti koje i danas čine temelj povijesnih istraživanja – **Vjekoslav Klaić** i **Ferdo Šišić**. Od njihovih su radova polazili istaknuti suvremeni hrvatski povjesničari poput **Ljube Bobana**, **Nade Klaić**, **Tomislava Raukara** i mnogih drugih.

Tadija Smičiklas

Tko je napisao prvu sintezu hrvatske povijesti? Koji su najznamenitiji hrvatski povjesničari s kraja 19. i početka 20. stoljeća? Nabroj najpoznatije suvremene hrvatske povjesničare.

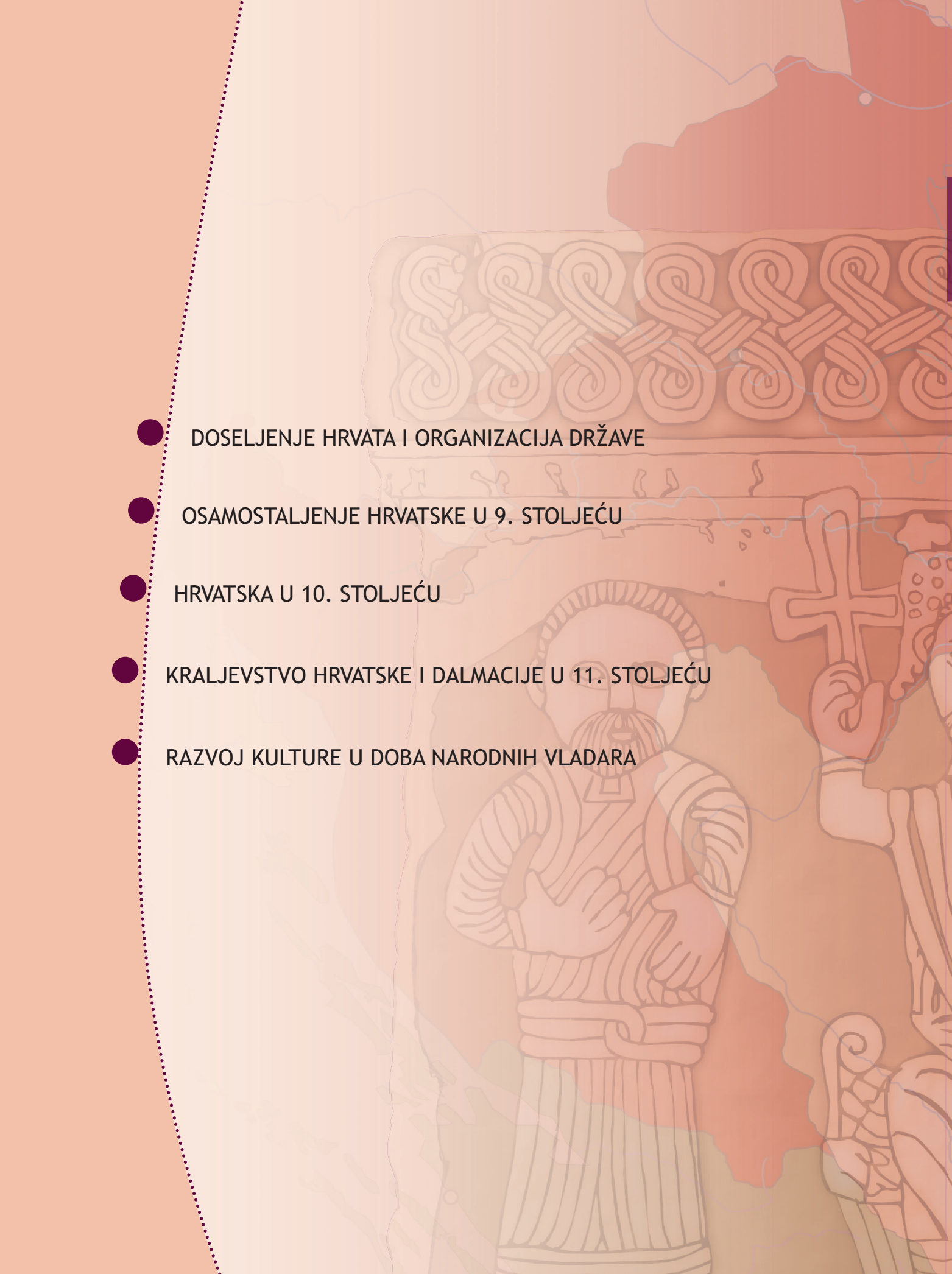
Proučavanjem Peloponeskog rata bavio se Tukidid u djelu *Povijest Peloponeskog rata*. Zahvaljujući prihodima iz očeva rudnika, Tukidid je putovao po ratištima skupljajući pritom podatke o ratovanju Atenjana i Spartanaca do 411. g. pr. Kr. U ratu je kratko sudjelovao i kao vojskovođa na čelu atenske mornarice. Osim samog tijeka Peloponeskog rata, Tukidid je pokušao objasniti njegove dublje uzroke i posljedice. Nastojao je činjenice objasniti tražeći prirodne, a ne natprirodne uzroke, uvijek ispitujući uzročnu vezu između događaja. Za razliku od prijašnjih povjesničara, Tukidid je pisao o povijesti svog vremena, bez uljepšavanja, nastojeći biti nepristran. U *Povijesti Peloponeskog rata* Tukidid daje zapis o Periklu nakon druge provale Peloponežana u Atenu:

„(...) A ne mnogo kasnije opet ga, kako to svjetina obično čini, izabraše za vojskovođu i povjeriše mu čitavu upravu, jer su s jedne strane bili već hladniji i svatko je manje žalio za svojim domaćim prilikama, a s druge strane za potrebe cjelokupne države držali su njega najsposobnijim. Koliko je vremena bio na čelu države u miru, umjereno je njom upravljao i sigurno je na nju pazio, tako da je za njegove uprave postala najveća, a kad je nastao rat, pokazalo se, da je i u njemu točno prosudio njezinu snagu. Doživio je dvije godine i šest mjeseci rata. (...) On je bio moćan ugledom i razborom i sasvim očito nije primao nikakvih darova u novcu; mnoštvo je držao u vlasti ne krnjeći slobodu i nije se dao voditi od njega, nego ga je radije sam vodio. Kako moć nije stekao na nedopušten način, nije govorio narodu, da bi mu ugodio, nego mu je, kako je bio ugledan, štogod i prigovorio, tako da su se i ljutili. Kad bi dakle opazio, da su oni iz objestnosti u nezgodno vrijeme nešto smioniji, govorom ih je plašio, tako da su se bojali, a ako su opet bezrazložno bili u strahu, iznova ih je podizao na smionost. Bila je to po imenu pučka vlada, a uistinu vlast prvog čovjeka.”

(Tukidid, *Povijest Peloponeskog rata*, II, 65)

Atenjanin Tukidid je, nakon Herodota, drugi znameniti grčki povjesničar

The background features a stylized map of Croatia in shades of orange and red. Overlaid on the map is a detailed stone relief carving. The top part of the relief shows a decorative frieze with a repeating pattern of interlocking loops and scrolls. Below this, a central figure of a man with a beard and a crown-like headpiece is depicted. He is wearing a long, striped tunic and has his hands clasped in front of him. To the right of the central figure, another figure is partially visible, holding a large cross. The overall style is reminiscent of medieval or early modern art.

● DOSELJENJE HRVATA I ORGANIZACIJA DRŽAVE

● OSAMOSTALJENJE HRVATSKE U 9. STOLJEĆU

● HRVATSKA U 10. STOLJEĆU

● KRALJEVSTVO HRVATSKE I DALMACIJE U 11. STOLJEĆU

● RAZVOJ KULTURE U DOBA NARODNIH VLADARA

II.

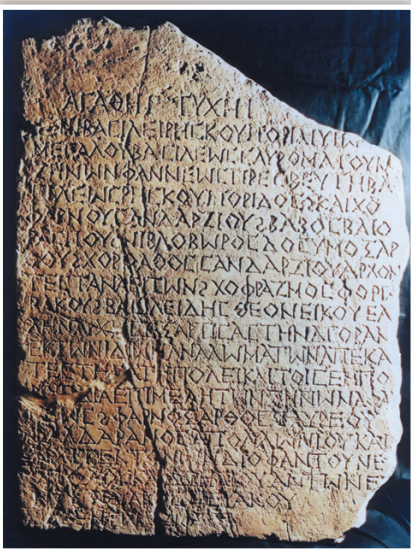
HRVATSKA U RANOME SREDNJEM VIJEKU (6. – 11. ST.)

Prijepori oko podrijetla Hrvata, značenja imena Hrvat i hrvatske etnogeneze i danas su jedna od glavnih tema hrvatske srednjovjekovne historiografije. U novije vrijeme podrijetlo Hrvata nastoji se protumačiti u suradnji s drugim znanostima, posebice u korelaciji s genetikom. Sama od sebe nameću se pitanja poput ovih: Postoje li analogije nalazima iz starohrvatskih grobova na područjima u kojima su stari Hrvati možebitno boravili ili njima prolazili? Koji su elementi kulture i tradicije starih Hrvata do danas ostali u upotrebi? Koliko uopće zajedničkoga genskog materijala veže današnje Hrvate i njihove pretke, s obzirom na različite etnogenetske elemente koji su tijekom prošlosti utjecali na nastanak hrvatskog etnikuma. I na kraju, jesu li ova pitanja uopće relevantna? Treba li se povijesna znanost posvetiti nekim drugim ciljevima i zadacima? U ovoj ćeš temi dobiti okvirni pregled hrvatske ranosrednjovjekovne prošlosti. Ona se nažalost, zbog nedostatka prostora, ne bavi spomenutim problemima, ona je samo podloga za možebitna istraživanja. Postavljena pitanja dobro će doći onima koji se namjeravaju baviti povijesnom znanosti i poslužiti će im kao smjernica za moguću temu maturalne radnje ili seminarskog rada.

Premda o najstarijoj hrvatskoj prošlosti imamo najmanje povijesnih vrela, upravo je proučavanje toga razdoblja najviše zaokupljalo povjesničare. Zbog toga samo o podrijetlu Hrvata i njihovoga imena imamo više od pedeset različitih teorija. Sljedeći tekst nudi ti kratak pregled doseljenja Hrvata i njihova života prvih stoljeća u novoj domovini.

*Tanajske ploče, kraj 2. i početak 3. st
Javni natpisi s dviju mramornih ploča iz grada Tanaisa sadrže spomen trojice muškaraca koji su nosili imena bliska hrvatskom narodnom imenu (Horuathos, Horoathos) što upućuje na zaključak kako je u to vrijeme u zaleđu Tanaisa postojao narod tog imena.*

Teorije o podrijetlu Hrvata

Premda postoji **više različitih teorija** o podrijetlu Hrvata, najstarija hrvatska povijest nije ni izdaleka rasvijetljena. Danas se obično smatra da su Hrvati **slavenski narod** koji se početkom 7. st. doselio u današnju domovinu. Isto se tako pretpostavlja da su Hrvati u početku mogli biti neko **ratničko pleme s Iranske visoravni**, koje se tijekom povijesti slaveniziralo. Na tu pretpostavku navode nas **Tanajske ploče**, pronađene na ušću Dona u Azovsko more, na kojima se spominje riječ *horouathos*, za koju su jezične analize pokazale da pripada iranskom kulturnom krugu. Iako nedostatak povijesnih izvora onemogućava preciznije zaključke o ovoj temi, s velikom vjerojatnošću možemo tvrditi da su se Hrvati u današnju domovinu doselili već slavenizirani.

Navedi dva mišljenja o podrijetlu Hrvata. Koji povijesni izvor govori u prilog teoriji o iranskom podrijetlu Hrvata?

Seoba Hrvata

Jedini pravi izvor koji govori o doseljenju Hrvata jest djelo bizantskog cara **Konstantina VII. Porfirogeneta** pod nazivom *O upravljanju carsvom*. **Pradomovinu Hrvata** Konstantin naziva **Bijela Hrvatska**, a smješta je u današnju Poljsku **oko grada Krakova**. On donosi dvije vijesti o doseljenju Hrvata. Prema jednoj je Hrvate pozvao bizantski car **Heraklije** da mu pomognu iz **Dalmacije** protjerati **Avare** te su se Hrvati, nakon uspješna rata s Avarima, **trajno naselili u Dalmaciji**. U drugoj vijesti Heraklije je izostavljen, a spominje se seoba Hrvata pod vodstvom petero braće i dviju sestara.

Analizirajući ove Konstantinove navode može se zaključiti da se seoba Hrvata odvijala **u prvoj polovici VII. st.**, u vrijeme bizantskog cara Heraklija (610. – 641.), te da su Hrvati naselili bivšu rimsku pokrajinu Dalmaciju. Iz ostalih bizantskih izvora saznajemo da su krajem 6. st. bili česti slavenski i avarski upadi na područje Bizanta te da su se Slaveni počeli trajno naseljavati na njegovu teritoriju nakon što su 582. zauzeli Sirmium (Srijemsku Mitrovicu). Na samom početku 7. st. povijesna vrela

spominju Slavene i u Istri, a sve to upućuje na zaključak da Konstantinovi navodi o doseljenu Hrvata u najvećoj mjeri odgovaraju povijesnoj istini.

Koji povijesni izvor govori o doseljenu Hrvata? Što se iz njega može zaključiti?

Oton Iveković: Dolazak Hrvata na more

Pročitaj dvije vijesti o doseljenu Hrvata iz djela *O upravljanju carstvom* bizantskoga cara Konstantina VII. Porfirogeneta.

Poglavlje 30.: „Hrvati su pak stanovali u ono vrijeme s onu stranu Bagibareje (Bavarske), gdje su danas Bijeli Hrvati. Jedan od njihovih rodova, naime petoro braće, Klukas, i Lobelos, i Kosentzes, i Muhlo i Hrobatos, i dvije sestre, Tuga i Buga, odijelili su se od njih i došli zajedno sa svojim narodom u Dalmaciju i našli Avere u posjedu te pokrajine. Pošto su neko vrijeme međusobno ratovali, pobijedili su Hrvati, neke su od Avara poklali, ostale prisilili da se pokore. Otada su u toj pokrajini zavladao Hrvati.”

Poglavlje 31.: „Tada su Hrvati, na zapovijed cara Heraklija, pograbili oružje, istjerali iz tih krajeva Avere i naselili se po naređenju cara Heraklija u zemlji Avara, gdje danas stanuju.”

Hrvati u novoj domovini

Pri dolasku u novu domovinu Hrvati su **najgušće naselili zalede nekad važnih rimskih gradova u Dalmaciji**. Dolazak Hrvata poremetio je promet između tih gradova, što je ubrzalo proces njihovog propadanja, započet još u vrijeme Rimskog Carstva zbog gospodarske krize koja ga je potresala. Tako su gradovi poput **Salone** (Solina),

Ruševine rimske Narone

Narone (Vida kod Metkovića), **Scardone** (Skradina) **Epidauruma** (Cavtata) ubrzo nakon dolaska Hrvata **napušteni**, a u njihovoj neposrednoj blizini **Hrvati su osnovali svoja naselja**. Stanovništvo napuštenih gradova odselilo se u druge dalmatinske gradove i na otoke, a neki od njih **osnovali su nova naselja**, poput **Dubrovnika ili Splita**. Dio starih rimskih gradova koji se nalazio na samoj obali nije u tolikoj mjeri osjetio posljedice doseljenja Hrvata jer su međusobno komunicirali morskim putem. Tako su se gradovi poput **Zadra, Trogira, Raba, Osora ili Krka nastavili i dalje razvijati**. Oni su ostali dio bizantskih posjeda na istočnoj jadranskoj obali poznatih pod nazivom **Bizantska Dalmacija**, a njihovi su se stanovnici nazivali **Romani**. U početku neprijateljski odnosi između Hrvata i Romana s vremenom su se počeli **normalizirati**. **Trgovačka razmjena** umnogome je pridonosila toj normalizaciji, kao i **širenju kulturnih utjecaja** iz dalmatinskih gradova u hrvatsko zaleđe. Hrvati su se počeli **doseljavati** u dalmatinske gradove, čime je započeo proces njihove **kroatizacije**, a koji će svoj vrhunac doživjeti u razvijenom srednjem vijeku. U dalmatinskim gradovima Hrvati su se **upoznali i s kršćanstvom**, koje će već od sredine 7. st. početi prodirati među poganski hrvatski puk.

Pokaži na zemljovidu rimske gradove koji su propali nakon dolaska Hrvata. Koji su razlozi njihove propasti? Pokaži na zemljovidu gradove Bizantske Dalmacije. Protumači posljedice normalizacije odnosa između Hrvata i Romana.

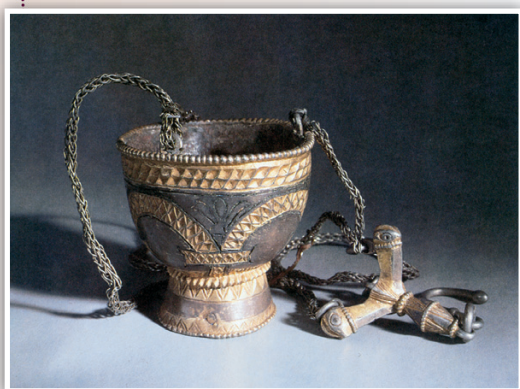
Pokrštavanje Hrvata

Povoljne prilike nastale normalizacijom odnosa između Hrvata i Romana nastojalo je već od sredine 7. st. iskoristiti i svećenstvo dalmatinskih gradova kako bi među poganske Hrvate **proširilo Riječ Božju**. To nije išlo nimalo lagano jer se hrvatsko pučanstvo nije željelo odreći svojih poganskih vjerovanja. Znatniji val pokrštavanja pokrenut je tek **početkom 9. st.**, kada su Hrvatskom zavlitali **Franci**. S Francima su stigli i **misionari** zaduženi za širenje Kristove vjere, o čijem prisustvu svjedoče **natpisi s njihovim imenima**, kao i **ostaci predmeta** koje su oni rabili. Najpoznatiji takav predmet svakako je **Višeslavova krstionica** s početka 9. st. te **kadionica iz Stare Vrljike**, nastala u nekoj franačkoj radionici u 7. st. Kao što vidimo, **proces pokrštavanja Hrvata trajao je nekoliko stoljeća**, pri čemu možemo razlikovati **dvije glavne etape**: pokrštavanje iz dalmatinskih gradova u 7. st. i pokrštavanje od franačkih misionara od početka 9. st. Stanovništvo u zabačenijim, brdovitim područjima, pokrستilo se vjerojatno tek u 10. st.

Odredi vremenski okvir u kojem se odvijalo pokrštavanje Hrvata. Nabroji materijalne izvore koji svjedoče o pokrštavanju Hrvata od franačkih misionara.

Višeslavova krstionica, 9. st.

Kadionica iz Stare Vrljike

Nakon početne prilagodbe Hrvati su do početka 9. st. osnovali i nekoliko svojih kneževina na teritoriju između Drave i Jadrana. Njihov položaj između Bizanta i Franačke uvjetovao je velik politički i kulturni utjecaj ovih dviju sila na njihov razvoj.

Hrvatska između Istoka i Zapada

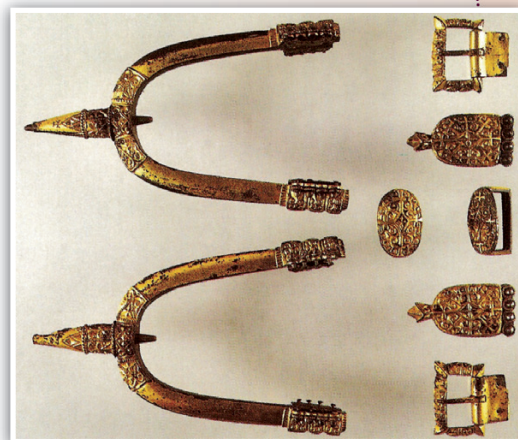
Iz zaleđa dalmatinskih gradova Hrvati su se tijekom 7. i 8. st. proširili na najveći dio današnje Hrvatske, kao i na zapadni dio Bosne i Hercegovine do rijeke Vrbasa. **Najgušća naseljenost** hrvatskog življa ipak je bila **između Zrmanje i Cetine**, na području na kojem će biti i **središte Kneževine Hrvatske**. Hrvatski se teritorij tako nalazio **između** dviju velikih ranosrednjovjekovnih sila: **Bizantskog Carstva** na istoku i **Franačke** na zapadu. Osim kulturnih utjecaja i kršćanstva, koji su na hrvatske teritorije stizali iz Bizantske Dalmacije, Bizant je preko dalmatinskih gradova nastojao imati i političku kontrolu nad hrvatskom državom. Kada su Franci na samom početku 9. st. uspjeli zavladatai Hrvatskom, njihovi su se politički interesi na našim prostorima sukobili s bizantskima. Ipak, **Mirom u Aachenu 812.** dvije su se sile uspjele dogovoriti o podjeli interesa na području Hrvatske. Tako su dalmatinski gradovi i otoci ostali u vlasti Bizanta, dok je preostali dio Hrvatske pripao Franačkoj.

Bizant i Franačka ostavili su dubok trag u političkom i kulturnom razvoju Hrvatske u ranom srednjem vijeku. Pod njihovim utjecajem Hrvatska je od početka 9. st. postala sastavnim dijelom srednjovjekovnog europskog svijeta. Razvoj hrvatske pismenosti, kulture i umjetnosti bio bi nezamisliv bez njihovog utjecaja.

Između kojih se velikih sila nalazio hrvatski teritorij? Na koji su način Bizant i Franačka utjecali na razvoj hrvatskih kneževina? Objasni odredbe Mira u Aachenu.

Prve hrvatske kneževine

Franački izvori s početka 9. st. spominju **dvije hrvatske kneževine**. **Kneževina Hrvatska** prostirala se od Jadrana do Kupe, a na čelu joj

Karolinške ostruge iz Biskupije i mačevi iz Koljana, Orlića i Biskupije. Mačevi i ostruge nađeni kao grobni prilog u starohrvatskim grobovima najvećim su dijelom bili uvoz iz franačkih radionica te oni svjedoče o snažnom franačkom kulturnom i političkom utjecaju među Hrvatima početkom 9. st.

Shema 3

Naušnice iz starohrvatskog groba na Vrbici kod Bribira

se početkom 9. st. nalazio knez **Borna**. Druga se kneževina – **Donja Panonija** – prostirala sjeverno od Kupe i njome je vladao knez **Ljudevit**. Obje su ove kneževine priznavale franačku vrhovnu vlast. I dok je Borna bio vjerni franački saveznik, budući jer su ga Franci štitali od neprijateljski raspoloženih bizantskih gradova u Dalmaciji, Ljudevit se pokazao kao vrlo nepouzdan vazal. Pokušaj uvođenja feudalnih odnosa i nasilno franačko pokrštavanje naveli su Ljudevita na **ustanak protiv Franaka**. Premda Franci tijekom nekoliko godina nisu uspijevali ugušiti pobunu, jer je Ljudevit izbjegavao sukobe s njima, ustanak je na kraju ugušen, a Ljudevit je na prijevazu ubijen. O sljedećim desetljećima u Donjoj Panoniji znamo vrlo malo, tek toliko da je njezin teritorij vjerojatno bio izložen mađarskim provalama na samom kraju 9. i početkom 10. st.

Prve hrvatske kneževine

Ivan Meštrović: Domagojevi strijelci

